: બાળશિક્ષણ પ્રચારમાળા—૧૪

બાલપ્રેમ

લેખક :

તારાબેન મો[illegible]

દક્ષિણામૂર્તિ બાલમંદિર

ભાવનગર

બાલપ્રેમ

લેખક:

તારાબેન મોડક

પ્રકાશક:

નાનાભાઇ, ગિજુભાઇ

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ વિદ્યાર્થિભવન, ભાવનગર

આવૃત્તિ પહેલી

પ્રત ૧૫૦૦

*

સંવત ૧૯૮૫

સને ૧૯[illegible]

: મુદ્રણસ્થાન :
આદિત્ય મુદ્રણાલય
રાયખડ : અમદાવાદ
: મુદ્રક :
ગજાનન વિ. પાઠક

બાલપ્રેમ

પ્રેમ સકામ પણ હોય ને નિષ્કામ પણ હોય. વિકારી હોય ને વિકારમુક્ત પણ હોય. સ્વાર્થી હોય ને સ્વાર્થમુક્ત પણ હોય. પહેલા પ્રકારના પ્રેમને આપણે વાસનાને નામે ઓળખીએ છીએ. બીજા પ્રકારને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ. ઘણી વાર બીજા પ્રકારમાંથી પહેલા પ્રકારમાં પ્રેમને નીચે આવવાના અનેક સંભવો હોવાથી આપણે પ્રેમને જુદાં જુદાં વિશેષણોથી તેના તે વખતના સ્વરૂપને બતાવીએ છીએ. ઉચ્ચ પ્રેમ, દૈવી પ્રેમ, નિઃસ્વાર્થી પ્રેમ, શુદ્ધ પ્રેમ, નિષ્કામ પ્રેમ વગેરે. આવા સિક્કાવાળા પ્રેમના ખરા સ્વરૂપ વિષે શંકા તો રહ્યા જ કરે છે.

આ જાતની શંકા આપણે સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના સ્નેહ વિષે જ રાખીએ છીએ. ખરી રીતે આ વાત મનુષ્ય જાતને અને તેમની વચ્ચેના પ્રેમને (અપત્યપ્રેમ-

ભ્રાતૃભગિનીપ્રેમ, સ્નેહીઓનો પ્રેમ) તેમજ આગળ વધીને વસ્તુના, કાર્યના કે વિચારના પ્રેમને લાગુ પડે છે, કારણ કે આ વાત મનુષ્ય સ્વભાવની છે. જેમ જેમ મનુષ્યને વિકાસક વાતાવરણ મળે, જેમ જેમ તે આગળ ને આગળ જાય, ઊંચે ને ઊંચે ચડે, જેમ જેમ તે ઉન્નત સ્થિતિએ પહોંચે તેમ તેમ તેનો પ્રેમ વિશુદ્ધ થાય છે, નિસ્વાર્થી બને છે, નિષ્કામ બને છે. પછી એ પ્રેમ પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યેનો હોય, અપત્ય પ્રત્યેનો હોય, પોતાના કાર્ય પ્રત્યેનો હોય, વિચાર પ્રત્યેનો હોય કે મત પ્રત્યેનો હોય. ઓછો વિકસિત પ્રેમ વાસનાપૂર્ણ હોય તો તે માત્ર પોતાની સ્ત્રી પ્રત્યે વાસનાપૂર્ણ રહે એટલું જ નહિ પણ પોતાના પુત્ર પ્રત્યે પણ તેટલો જ વાસનાપૂર્ણ હોય. તેવો મનુષ્ય પ્રભુભક્તિ પણ વાસનાથી જ કરે; તેનું સમાજસેવાનું કામ વાસના રૂપ હોય, નહિ કે સેવા રૂપ.

સામાન્યતઃ આપણે આપણાં બાળકો પ્રત્યેના પ્રેમને વિશુદ્ધમાં વિશુદ્ધ માનીએ છીએ. પરંતુ જરા સૂક્ષ્મ નજરે જોઇશું તો તેમાં પૂરેપૂરી સવિકારિતા દેખાશે. બાળકનું હસતું મોં જોઇને છાતીએ ચાંપીએ છીએ, તેને બચી ભરવાનું આપણને મન થાય છે તેના બીજમાં વિકારીપણું જ છે.

અત્યાર સુધીમાં આપણે સ્ત્રી–પુરુષ વચ્ચેના પ્રેમ વિષે કંઇક વિચાર કર્યો છે. એની શુદ્ધિ જાળવવા માટે સાચો ખોટો કંઇક પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ બાળકો પ્રત્યેના આપણા પ્રેમ વિષે અને વર્તન વિષે આપણે હજી સાવ બેદરકાર છીએ. ખરી રીતે મનુષ્યે સ્નેહમાત્રને ઓળખવો જોઇએ: તેની શુદ્ધિ જાળવવી જોઇએ.

પતિપત્નીના સંબંધમાં અમુક હદ સુધી વિકારને સ્થાન હોય છતાં વિકારવશતા તો નિંદ્ય જ છે. તેમના પરસ્પરના પ્રેમજીવનમાં સંસ્કારિતા હોય, પાવિત્ર્ય હોય, સન્માન હોય, વિવેક હોય, નિષ્કામતા હોય; એમ જ આપણા અને આપણાં બાળકો વચ્ચેના પ્રેમ સંબંધમાં તે જ પ્રકારની સંસ્કારિતા, પાવિત્ર્ય, સન્માન, વિવેક અને નિષ્કામતા હોવાં જોઇએ. ભલે બાળક આપણું હોય પણ તેને ચૂમવામાં કે આલિંગવામાં હદ છોડે ન જ ચાલે. એ બાબતની અતિશયતામાં વિષયીપણું જ છે. સામેની બાળકની વ્યક્તિ અજાણ હોવાથી આ વિષયીપણાને વધારે સદોષ ગણવું જોઇએ. હજી આ બાબતમાં આપણે જરા યે વિચાર કર્યો નથી એટલું જ નહિ પરંતુ ઊલટું બાળપૂજા, બાળસન્માન ને બાળપ્રેમ એટલે બાળકોને ચુંબન અને આલિંગનથી ન્હવરાવવું એવો અર્થ વર્તનમાં થતો દેખાય છે.

જ્યાં આપણે આપણાં જ બાળકોને પાસે લેવામાં વિચારવું પડે એમ છે ત્યાં પારકાનાં બાળકોને ઝટ દઇને ઉપાડવું કે તેને બચી ભરવી એ તો કેવળ જંગલીપણું જ છે. બાળકોને એ વસ્તુ નૈતિક દૃષ્ટિએ હાનિકારક છે. બાળકનો અને આપણો હાર્દિક સંબંધ જોડાય, આપણે એક બીજા તરફ આકર્ષાઇને એક બીજામાં રસ લેતાં થઈએ એ વાત જુદી છે. એને આપણે સાચી મૈત્રીને નામે ઓળખી શકીએ. પરંતુ બાળક જોઇને તેને ઉપાડી લેવાનું મન થાય એને તો વ્યભિચારી વૃત્તિ તરીકે જ ઓળખવી જોઇએ. ઘણી વાર આપણે બાળકોની સુંદરતા જોઈ તેમના તરફ આકર્ષાઇએ છીએ. એ કેવળ શારીરિક આકર્ષણ કહેવાય. એને બાળપ્રેમ, બાળસ્નેહ કે બાળમૈત્રીને નામે ન જ ઓળખાય. મૈત્રી તો હૃદયની હોય, પરસ્પર વિકાસમાં મદદ રૂપ હોય, ખરો પ્રેમ સંબંધ ઊંડો હોય. બાળકો વચ્ચે રહીને બાળશાળામાં કામ કરતાં માણસોને આ હાર્દિક બાળમૈત્રીની સાચી ઓળખાણ પડે છે. જ્યારે આપણે બાળકના વિકાસમાં મદદ રૂપ થઇએ છીએ ત્યારે તે આપણી તરફ પ્રેમદૃષ્ટિએ જુએ છે; આસ્તે આસ્તે આપણો અને એનો સંબંધ વધતો જાય છે. ઘણી વાર દિવસો સુધી બાળક આપણી પાસે આવતું નથી. પરસ્પરનો

આંતરિક સંબંધ એક બીજાં અનુભવે છે ને સમજે છે. એક દાખલો અનુભવમાંથી યાદ આવે છે. મહેશ નામનો છ સાત વર્ષની વયનો છોકરો બાલમંદિરમાં પહેલેથી આવતો. પોતાના સ્નેહને સ્થૂળ રીતે વ્યક્ત કરવામાં અત્યંત કંજુસ હતો. એકવાર વચ્ચે આઠ દિવસ સુધી...ભાઇ ત્રણ વાગ્યા સુધી બાલમંદિરમાં આવતા નહિ પણ અમુક જગાએ બેસીને લખતા. મહેશ આવતાં વેંત પૂછેઃ "...ભાઇ આવ્યા છે ?" ના કહીએ એટલે તે હાથ પગ હલાવતો આમતેમ ફરે. કામમાં કેમે ય ચિત્ત ચોંટે નહિ. આખરે...ભાઇ ક્યાં બેસતા તે તેણે શોધી કાઢ્યું. પછી કંઇને કંઇ કારણુ બતાવી, બ્હાનું કાઢી તેમની પાસે જઇ આવે. ત્રણુ વાગે એટલે...ભાઈ ઉપર આવે. ત્યાર પછીથી તેનું કામ જોસથી ચાલે. આનું જ નામ આંતરિક સંબંધ.... ભાઈ ન હોય ત્યારે મહેશને જાણે જગત સૂનું સૂનું. ...ભાઇ હોય ત્યારે તો મહેશ કયાંનો કયાંઇ ભટકતો હોય. કામકાજમાં મશગુલ હોય. વચ્ચે વચ્ચે કોઇ વાર...ભાઈ પાસે આવીને પોતાનું કામ બતાવી જાય અથવા જરા વાતો કરી જાય. સંબંધ કેટલો સંસ્કારી ! ભાવ વ્યક્ત કરવાની રીત કેટલી નાજુક ! આનું નામ અંતરની મૈત્રી.

આપણે વધારે પડતો ક્રિયાત્મક ભાગ ન ભજવીએ

બાલ૦

ને બાળકો ઉપર જ છોડી દઇએ તો સામાન્યતઃ બાળકોમાં સ્નેહ વ્યક્ત કરવાની ઘણી જ સંસ્કારિતા દેખાય છે. બેશક લોકોએ જો બાળકને બચી ભરી ભરીને કે સ્તુતિ કરી કરીને બગાડી મૂકયું હોય તો તે વાત જુદી છે. બાળક સાથેની આવી મૈત્રી આપણને તાજાં અને આરોગ્યસંપન્ન બનાવે છે. આપણું ઘરડું થતું જતું મન તેમના વિકસતા તાજા મનના નિકટ સંબંધમાં આવવાથી સતેજ બને છે; સ્ફુર્તિવાળું બને છે. આપણા બાળમિત્રો સાથે આપણું અંતર હસે છે, પ્રફુલ્લ અને પ્રસન્ન બને છે. આપણે તેના વિકાસમાં આડે આવતાં તત્ત્વો દૂર કરતા જઇએ; તેના વિકાસનો માર્ગ ઉઘડતો જાય એમ કરીએ. આમ કરવાથી બાળકની અને આપણી મૈત્રી એક બીજાને વિકાસને પોષક બને છે. તેથી જ તે વધારે ઊંડી જતી જાય છે.

ઘણાં જ થોડાં માબાપો અને તેમનાં બાળકો વચ્ચે સાચી મૈત્રીનો સંબંધ દેખાય છે. સાચો બાળ-પ્રેમ આ પ્રકારની મૈત્રીમાં જ પરિણમવો જોઇએ. સ્થૂળ શારીરિક આકર્ષણની જગ્યાએ હૃદયનો સંબંધ દૃઢ થતો જશે, ઊંડો જતો જશે, તેમ તેમ પ્રેમ વ્યક્ત કરવાની રીતિઓ પણ સંસ્કારી બનતી જશે. તેમાંથી વિકારીપણું ઓછું થતું જશે, વિષયીપણું તો આવશે જ નહિ.

આજે મનુષ્યના પ્રેમ પરત્વે છે તેમ જ બાળક પ્રત્યે પણ પ્રેમ સ્થૂળ કક્ષાએ દેખાય છે. જ્યારે બાળક પ્રત્યેના પ્રેમ અતિશય વિકારી બને છે, વિકારવશતાની અંતિમ હદે જાય છે, કેવળ રોગી અવસ્થાએ પહોંચે છે ત્યારે તો તે બાળકો ઉપર સીધે સીધા વિષયતૃપ્તિને અર્થે જ થતાં આક્રમણો સુધી પહોંચે છે. એમાં તો અધમતાની પરમાવધિ છે, પરંતુ તે પૂર્વેની સ્થિતિ કાંઇ ઓછી ભયંકર નથી. સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેની વિકારવાસના જેમ એકદમ સ્પષ્ટ થાય છે, તેમ બાળક પ્રત્યેના આકર્ષણમાં તે સ્પષ્ટ થતી નથી, પણ તે જુદા જુદા રૂપે વસી શકે છે. માણસો ભૂલથી એમ જ માને છે કે એ તો તીવ્ર બાળપ્રેમ છે પણ વસ્તુતઃ તે કેવળ વિકારી અને રોગી પ્રેમ હોય છે. આથી બાળવિકાસ ઘણો જ અટકે છે. બાપ દીકરી, ભાઇ બેન, ખાસ કરીને શિક્ષક વિદ્યાર્થીની, શિક્ષિકા વિદ્યાર્થી, આવી ભિન્ન જાતીય જોડીઓમાં આકર્ષણ દેખાય છે. સજાતીય વ્યક્તિઓમાં પણ આકર્ષણ અશક્ય નથી. આથી બાળકો શિક્ષકોને, બાલિકા શિક્ષિકાને, છોકરી માંને અને છોકરા બાપને વળગી પડતા દેખાય છે. આમા વિકાર ક્યાં છે ને સ્નેહ ક્યાં છે તે જોતા રહેવાનું છે. બાળક અજ્ઞાન હોવાથી બધી જવાબદારી મોટાંઓ ઉપર જ આવી પડે છે. તેમણે જ સાવચેતી

રાખવાની છે. બેશક બાળકો આપણા તરફ વધારે ભાવ બતાવે ત્યારે તેમને આપણે અટકાવવાનું નથી, પરંતુ તે ભાવમાંથી તેનો અને આપણો સંબંધ વધારે ને વધારે આંતરિક બને તે જોવાનું છે. માબાપ કે એવા નજીકના સંબંધીઓને બાળક ભેટી પડે એ સ્વાભાવિક છે, બાળકને ઉપાડીને તેને બચી લેવાનું મન થવું એ માબાપોને સ્વાભાવિક છે, છતાં ભેટવા ભેટવામાં પણ ફેર છે. ખરા વાત્સલ્યથી ભેટવું અને વિકારવશ હોઇ ભેટવું, બાળકને દાબી નાખવું એમાં ફેર છે. આપણે બાળકને ભેટીએ એમાં વિકારવશતા આવી શકે છે. આ વિચાર અસંભાવ્ય, અસત્ય ને અક્ષમ્ય લાગે છે છતા તેમાં સંપૂર્ણ સત્ય છે. આ માટે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના સૂક્ષ્મ અનુભવો તપાસે, બાળકને ભેટતાં માબાપો જે જુદા જુદા અનુભવો કરે છે તેને બરાબર જુએ ને પોતાની જાત તપાસે તો આ વાત સમજાશે. બાળકના હિતની ખાતર મોટાઓએ બાળક પ્રત્યેનો પ્રેમ વ્યક્ત કરવામાં ખાસ સાવચેતી રાખવાની છે અને સાથે જાતને સૂક્ષ્મતાથી તપાસતા રહેવાનું છે. વળી નાનાં બાળક સાથે સુવામાં, તેને ખોળામાં બેસાડવામાં, તેના વાંસા ઉપર હાથ ફેરવવામાં કે બીજી કોઇ પણ સ્થૂળ રીતે પ્રેમ વ્યક્ત કરવામાં રહેલી આપણી જવાબદારી પૂરેપૂરી સમજવાની છે. કહેવાની મતલબ એવી નથી કે માબાપ બાળકને

અડે જ નહિ, તેને બચી ભરે જ નહિ કે ભેટવા માટે દોડી આવતા બાળકને ઉપાડીને છાતીએ ચાંપે જ નહિ. સ્પર્શ માત્ર વિકારી છે એમ નથી. મનુષ્યમાં જેમ વિકાર છે તેમ તેને ઊંચે ચડાવવાની શક્તિ પણ તેનામાં છે. મનુષ્યો ભેટે તે કેવળ વિકારપૂર્ણ પણ હોઈ શકે ને કેવળ વિકારરહિત વાત્સલ્યભર્યું પણ હોઈ શકે. ગુરુ શિષ્યને વાત્સલ્યથી ભેટી શકે, શિષ્ય ગુરુને આદર અને ભાવથી ભેટી શકે, ભાઈ બેનને કે ભાઇ ભાઇને બંધુભાવથી ભેટી શકે. આ બધી સંસ્કારી અને પવિત્ર મનોવૃત્તિઓ અસંસ્કારી અને સ્થૂળ કક્ષાએ રહેનાર માણસમાં વિકારનું રૂપ લે છે. સ્થૂળ કક્ષાનું માણસ બાળકમાં પોતાની વિકારી સ્થિતિ જાગૃત કરે છે ત્યારે સંસ્કારી માણસ સંસ્કારી ભાવ પોષે છે. માટે બાળક સાથે નિકટના સંબંધમાં આવનારે આ બધી બાબતોની ખૂબ સંભાળ રાખવી ઘટે. બાળક સાથે અસ્પૃશ્યતા રાખવાથી એમાંથી બચીશું નહિ પણ આપણે સ્પર્શની સંસ્કારિતા કેળવ્યે જ છૂટકો.

જેની સાથે કોઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી, એવું બાળક સુંદર દેખાય છે માટે તેના ઉપર મોહિત થઇ ઉપાડી લેવું એ તો અજાણપણાની હદ ગણાય. ઘેર મળવા આવનાર કે નિશાળ જોવા આવનાર ઘણા

માણસો બાળકોને એકદમ ઉપાડી લઇ બચ્ચી ભરી તેમના મિત્ર થવાનો પ્રયત્ન કરતાં દેખાય છે. બાળક જ્યારે પોતાની અનિચ્છા બતાવે છે ત્યારે તે બાળક જ ખરાબ છે એમ પણ કહેવામાં આવે છે. ખરી રીતે બાળકને એવા અત્યાચાર નથી ગમતા. તેની સામે બાળકો ઉઘાડો બળવો કરી આત્મસન્માન સાચવે એ જ ખાસ જરૂરનું છે. કોઇ સ્ત્રી પર-પુરુષના દૃષ્ટિપાતને પણ ધિક્કારે એ આપણે શ્લાઘ્ય ગણીએ છીએ પરંતુ તેટલી જ કિંમતના અને તેટલું જ પાવિત્ર્ય જાળવનારા બાળકના સામા માણસના અત્યાચાર સામે થવા તરફ આપણું ધ્યાન ગયું જ નથી. ચારિત્ર્યની શુદ્ધિ આત્મસન્માનમાં છે. એ આત્મસન્માનનું બીજ બાલ્યાવસ્થાથી પોષવું જોઈએ અને ઉલટું બાળકમાં જ્યારે આત્મસન્માનના કોંટા ફૂટે છે ત્યારે તેને તોછડાઇ કે એવું નામ આપી મારી નાખવા માગીએ છીએ. બાળકને ઉપાડીને બચી ભરે અને બાળક તેને તરછોડે તો તેને આપણે આત્મસન્માનને નામે કદાચ પહેલાં ઓળખશું. પરંતુ બાળકને આપણે ગાવાનું કહીએ અને તે ના પાડે તો તેમાં પણ એ જ પ્રકારના આત્મસન્માનનું બીજ રહેલું છે એ બરાબર ઓળખવાનું અઘરૂં છે. આવી રીતે ઘણી બાબતોમાં બાળક પારકાની સામે એકદમ

દીલ ખોલવા નાખુશ હોય છે અને તે તેના આત્મ-સન્માન માટે યોગ્ય જ હોય છે.

સારાંશ બાળપ્રેમીઓએ ખૂબ ચેતતા રહેવાનું છે. 'કેમ છે દોસ્ત' કહી સાવ અજાણ્યા બાળકની પ્રથમ ક્ષણે દોસ્તી કરવાના કે તેને ઉપાડીને ચક્કર ફેરવી કે તેને ખભા ઉપર ચડાવી તરત દોસ્તી બાંધવાના પ્રયત્નો કરનારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે એમાં બાળકને નુકશાન જ છે; એમાં એની નૈતિક હાનિ છે અને તે માટે તેને રમાડનાર જ પૂરેપૂરા ગુન્હેગાર છે. તેનાં કામોની સ્તુતિ, તેના રૂપની સ્તુતિ, તેની આવડતની સ્તુતિઃ એ બધા તેને પ્રેમને નામે બગાડવાના જ રસ્તા છે. બાળકની સાથે આનંદ કરવો, તેના વ્યક્તિત્વને માન આપી તેની સાથે રમવું, કામની પરીક્ષા કે કદર કરવી એ જુદું છે અને બાળક આપણા આનંદનું સાધન બને એવી રીતે તેને રમાડવું, આપણી આંખને સંતોષ આપે તે ખાતર તેને શણગારવું, આપણું અભિમાન તૃપ્ત થાય એટલા માટે તેને પોતાની આવડતનું પ્રદર્શન કરવા ઉત્તેજવુંઃ આ બધાને આપણે પ્રેમનું નામ આપીએ એમાં ભૂલ છે.

પ્રેમની શુદ્ધિ અશુદ્ધિનો પ્રશ્ન નાજુક અને બારીક છે. દૂધ મનુષ્ય જીવનનું અમૃત છે છતાં તેની સ્વચ્છતા અને શુદ્ધિ સંબંધે ખૂબ સંભાળ ન

રાખીએ તો તે જ ઝેર બને છે. પ્રેમનું પણ એમ જ છે. છે. પ્રેમ એ મનુષ્યના જીવનને પોષનાર અમૃત છે છતાં દૂધની જેમ જ તેમાં પણ તરત બગડી જવાનો ગુણ છે. મનુષ્યની ચારિત્ર્યશુદ્ધિનું મૂળ તેની સ્નેહ–શુદ્ધિમાં છે. આપણે આજે તો ચારિત્ર્યશુદ્ધિનો અર્થ અત્યંત સંકુચિત સ્વરૂપમાં લઇએ છીએ, છતાં તેમાં પણ પૂરી સફળતા મેળવતા નથી. પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં ચારિત્ર્યની શુદ્ધિ જળવાવી જ જોઇએ. માટે જ બાલ્યાવસ્થાથી આત્મસન્માન કેળવવું જોઇએ છીએ, તો જ આગળ જતાં સ્થૂળથી માંડીને સૂક્ષ્મ બાબતોમાં મન શુદ્ધ રહી શકે.

સાચા પ્રેમનું બીજું લક્ષણ નિસ્વાર્થપણું છે. માતા બાળક ઉપર અપરંપાર પ્રેમ રાખે છે. એ બધું કેવળ સ્વાભાવિક રીતે કરે છે. છતાં ઘણે ભાગે તે પ્રેમ વિકારી જ હોય છે. બાળક માની સામે હસે, રમે, નાચે, કૂદે, મીઠું મીઠું બોલે, તેમાં દરેક માતા ખુશી થાય છે, દરેક માતા તેને વધારે રમાડવા દોડે છે, દરેક માતા તેને ઉપાડીને છાતીએ ચાંપવા મન કરે છે. માતા 'મારા સાવજ'થી માંડીને દેવના દૂત ને સ્વર્ગના મેમાન, ને કુસુમકળી સુધીના વ્હાલના શબ્દથી સંબોધવા પ્રેરાય છે. પરંતુ બાળક કામમાં આડે આવે તો તે જ માતા ચીડાય છે પણ ખરી.

કયાંઇ બાળક પડી જાય ને તેને વાગે તો ઉલટું સને જ મારે છે. આનું કારણ શું? છોકરાને ઝાડા થાય ને તે માંદું પડે તો તેને ગાળો ખાવી પડે એનું કારણ શું? માતા બાળકને પોતાના સુખ ખાતર જ વાંચ્છે છે. પોતાનો રમવાના રમકડા ખાતર તેને માગે છે. પછી છોકરૂં પડે ને લાગે અથવા માંદું પડે તો આ એક ઉપાધિ ઉત્પન્ન થઇ જેને લીધે હવે હેરાન થવું પડશે, એ સ્થિતિથી માતા કંટાળે છે ને છોકરાને મારે છે. કારણો માગવા બેસીએ તો કહી શકે કે ફરી વાર બાળક તોફાન ન કરે અથવા ગમે તે ખાઇને માંદું ન પડે માટે અમે વઢીએ છીએ. રમકડાથી રમવા માગે છે, તેનાથી હેરાન થવા માગતું નથી. સકામ પ્રેમનો આ એક દાખલો બસ થઇ શકે. કોઇ ઇચ્છશે કે મારો છોકરો મોટો થઈને સારૂ કમાશે ને આપણે બધાં ભેગાં બેસીને શાંતિથી ખાશું. કોઇ વળી ઇચ્છશે કે મારો છોકરો રાજવૈભવ ભોગવે ને મોટી માન્યતાને મેળવે. કોઇ ઇચ્છે મારો પુત્ર મહાન પ્રસિદ્ધ પુરુષ થાય ને કીર્તિ સંપત્તિ મેળવે. કોઈ ઇચ્છે મારો છોકરો સદ્‌ગુણી ને ત્યાગી થાય ને તે રીતે તેની વાહવાહ થાય. સ્વતઃ આદર્શો આદર્શોમાં ફેર હોય, એક કરતાં બીજો ચડીઆતો હોય, તો પણ માતપિતાની મહત્ત્વાકાંક્ષા પાછળ એક જ વૃત્તિ છે અને તે 'મારો દીકરો

આવો' એ જાતનો સંતોષ મેળવવાની. ગોપીચંદની માએ તેને અમર કાયા મેળવવા પ્રેર્યો, રાજત્યાગ કરી બાવાનું જીવન લેવરાવ્યું છતાં તેની મૂળ ઇચ્છાની પાછળ માનવી હૃદયનો, ભલે દૈવી એવો પણ, પાર્થિવ હેતુ હતો. પોતે પતિના મરણથી જેમ દુઃખી થઇ તેમ દીકરાના મરણથી પણ દુઃખી થવાનો પ્રસંગ આવે તો? આવો સુંદર દીકરો, તેની આવી સુંદર કાયા, તે પણ તેના બાપના જેમ પડી જાય તો? પતિવિયોગનું દુઃખ જેવું જ પુત્રવિયોગનું દુઃખ આવે તો? આ પ્રેમ સકામ છે છતાં ઉચ્ચ પ્રકારનો છે. પરિણામ પુત્રનું કલ્યાણ છે. સકામ પ્રેમ જ્યારે નીચ પ્રકારનો થાય છે ત્યારે અકલ્યાણકારી બને છે. આવા દાખલા તો ઠેર ઠેર નજરે પડે છે. છોકરૂં ખોટનું હોય તો તેને આમ જઇશ મા ને તેમ જઇશ મા એમ જ્યાં ત્યાં જવાની મનાઇ કરી, તેની કાયાને સાચવી, તે કોઈ પણ રોગનો એકદમ ભોગ થઈ શકે એવું નાજુક કરી મૂકનાર માબાપો ઓછાં નથી.

બાળકનું પરમ હિત, તેનું સુખ, તેની શાન્તિ ને સ્વાસ્થ્ય સાધવામાં પોતાની જાતને વિસારી મૂકે એવાં માતપિતાઓ પણ બાળકને વાગે કારવે કે તે માંદું પડે તો પોતાને મહેનત કરવી પડશે એનો તેમનામાં તો વિચાર પણ ન હોય. પણ બાળક

દુઃખી થાય છે તેના દુઃખથી તેમનું મન કષ્ટ પામે છે. આવી બુદ્ધિનાં માબાપો તરફથી બાળકને કદિ લાગ્યા ઉપર માર પડે જ નહિ. ચડ્ડીમાં ઝાડો થયો હોય ત્યારે એ ચડ્ડી કે બીજાં કપડાં ધોવાની મહેનત આવી પડી એ વિચાર તેમને હોય જ નહિ. ઝાડો કેમ થયો એની તપાસ ને તરત દવાદારૂનો ઉપાય લઇ બાળકને સુદૃઢ સ્થિતિમાં જોવાની તેઓ તજવીજ કરે. નાની નાની બાબતોનું ધોરણ મોટી બાબતોમાં પણ હોય. પોતાની શાન્તિનો ભંગ ન થાય, ઝાઝી તકલીફ ન થાય એટલા માટે બાળક કહે તેમ કરી નાખનારા પણ ઓછા નથી. માંદું બાળક પેંડો ખાવા માટે હઠ લઈને બેઠું હોય ત્યારે બાપ કહેઃ "આપી દેને, રડતું મટે." આમ બાળકના શરીર સ્વાસ્થ્યને ભોગે શાંતિ મેળવવી એમાં બાળક પ્રત્યેના પ્રેમ કરતાં સ્વાર્થનો ભાગ મોટો છે.

બાળક પ્રત્યેનું આપણું વર્તન ઝીણી દૃષ્ટિએ તપાસીએ તો આપણો સ્વાર્થ, આપણી સુખશાંતિ, આપણી મોજમજાની દૃષ્ટિ, નહિ કે બાળકની, પ્રધાન પદ ભોગવતી દેખાશે. સ્નેહમાત્રમાં આ પ્રકાર દેખાય છે. જેમ જેમ સ્નેહ સંસ્કારી અને ઉચ્ચ કોટિનો થતો જાય તેમ તેમ સ્નેહી જાતને ભૂલીને જેના પ્રત્યે સ્નેહ થાય છે તે મય થતો જાય છે. તેથી

ઊલટું જેમ જેમ સ્નેહ નીચી કોટિનો ને સ્થૂળ કક્ષાનો હોય, તેમ તેમ સ્નેહી આગળ પોતાનું સુખ પ્રધાનપણે હોય છે. પોતે સુખી થાય કે દુઃખી અથવા સંકટનું નિવારણ થાય માટે ઈશ્વરનું પૂજન અર્ચન કરનાર, અને હું નહિ પણ તું જ એ ભાવનાથી ઈશ્વરને ચરણે લીન થનાર ભક્તની ભક્તિમાં એ જ ભેદ છે. એક સકામ, બીજી નિષ્કામ છે. એક સ્વાર્થી છે, બીજી નિઃસ્વાર્થી છે.

નવા યુગના વિચારો ઝીલનારાઓએ અને બાળપૂજાનો યુગ પ્રવર્તાવનારાઓએ, બાળકો તરફના પોતાના પ્રેમની શુદ્ધિ સાધવાની છે. આ શુદ્ધિસાધન એ જ આ યુગનો યોગ છે; એ જ ધાર્મિક સાધના છે. સ્નેહશુદ્ધિ આપણી પાસે ઝીણો વિચાર માગે છે; ઝીણું આત્મપરીક્ષણ માગે છે; ત્યાગ માગે છે; આપણા દરેકે દરેક વિચાર ઉપર, દરેકે દરેક ઉચ્ચાર ઉપર અને દરેકે દરેક આચાર ઉપર સતતનો જીવતો જાગતો પહેરો માગે છે.

બાળયુગનો એક જ મંત્ર હોઈ શકે:

"હું નહિ પણ તું જ."